

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

**Kürşad Demirci. *Nesturi Hristiyanlık ve Antakya Teolojisi.*
İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2018, 83 sayfa.**

Yasemin BİRİŞİK ŞAHİN*

Kitabın konusu olan Nesturilik, erken dönem Hristiyanlığının günümüze ulaşan en önemli mezheplerinden biridir. Mezhebin isim babası Nestorius 380 civarında bugünkü Maraş sınırları içerisinde doğmuş ve Konstantinopolis piskoposluğu yapmış bir teologdur. Yaklaşık 4. yüzyılda ortaya çıktığı söylenen Nesturiliğin 1. yüzyıla kadar geri giden bir geçmişi vardır. Anadolu'da Antakya ve civarında ortaya çıkan mezhep kısa zamanda Urfa ve Nusaybin üzerinden İrana, oradan İç Asya'ya ve hatta Hindistan'a kadar ulaşmıştır.¹ Asya'da Türkler ve Çinliler arasında yüzyıllarca yaşamıştır. İsa konusundaki radikal diyofizit görüşleri sebebiyle diğer Hristiyan mezheplerinden kolaylıkla ayırt edilebilen mezhebin Meryem'e yaklaşımı İslam'ın yaklaşımı ile büyük oranda örtüşür. Emevî ve Abbâsî saraylarında entelektüel faaliyetlerde bulunan mezhep mensuplarının önemli bir kısmı zamanla misyonerlik faaliyetleri neticesinde Katolikliği kabul etmişse de hâlen orijinal öğretiyi sürdüren gruplar mevcuttur.

Dinler Tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Kürşad Demirci'nin *Nesturi Hristiyanlık ve Antakya Teolojisi* adlı kitabı giriş ve iki ana bölümden oluşur. Giriş'te Hristiyanlığın oluşum sürecindeki en önemli teolojik anlayışlardan birinin Antakya Okulu olduğunu ifade eden Demirci, bir tefsir ve kelam ekolü olduğunu iddia ettiği Antakya Okulu'nun, Kitab-ı Mukaddes yorumlarının bazı mezheplerin doğmasına sebep olduğunu söyler (s. VII). Eser boyunca ele alınan Nesturi mezhebi de Antakya Okulu'nun ürünlerinden biridir. Radikal diyofizitler olarak da bilinen Nesturiler, Arap Suriye geleneği ile Hellenistik felsefe ve Yahudiliğin mirasını kompoze edip sistemleştirmiştir (s. VIII). Mezhebin doğuşunda aslında Antakya teolojisi adına var olan sürecin bütünü etkili ise de bireysel anlamda kurucu olarak Tarsuslu Diodore'un adı kaydedilir (s. IX). Çalışmasını büyük oranda ilk dönem ile sınırlayan ve buna gerekçe olarak Hristiyanlığın bütününe ait pek çok olayın bu dönemde vuku bulmasını gösteren Demirci, Giriş'in sonlarında ele aldığı bu teolojik anlayışı analitik olarak tanıtmaya çalışacağını belirtip bu alandaki çalışmaların eksikliğinden yakınır (s. X).

* Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı, yasemin.birisiksahin@omu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6006-9059

1 Kadir Albayrak, "Nestürilik", *DİA*, XXXIII, 15-7.

“Antakya Okulu’na Giriş” başlıklı Birinci Bölüm’de yazar önce ana ekollerin oluşumu öncesi döneme, ardından kısaca Antakya Ekolü dışında kalan İskenderiye ve Kapadokya gibi ekollerine değinir. Ayrıca “Roma Okulu” olarak adlandırdığı bir ekolden bahsedip (s. 5) bu ekolün en önemli temsilcisi olarak Aziz Augustine’i zikreder. Sonrasında asıl konu olan Antakya Ekolü ve başta Nesturilik olmak üzere ekolün içinden çıkan mezhepler üzerinde durur. Yazar Hristiyan ekollerin henüz sistematik olarak ortaya çıkmadığı ilk iki yüzyılı değerlendirirken Hristiyanlığın 2. yüzyıla kadar gentileler ve Theosebes’ler gibi Yahudi sempatizanı paganlar arasında bireysel uğraşlar neticesinde varlığını sürdürdüğünü ifade eder. Ayrıca Roma’da 1. yüzyıldan önce başlamış olan senkretizm ve tek tanrı temayüllerinin Hristiyanlık gibi monoteist bir dinin zeminini hazırladığını söyler. İlk iki yüzyılın diğer önemli yanı ise bu dönemlerde paganlara karşı apolojik metinlerin yazılmaya başlanmasıdır. Yazar, Kapadokya ve İskenderiye ekolleri hakkında genel bilgiler verdikten sonra bu dönemin üçüncü önemli ekolü olan ve kitabın da ana temasını teşkil eden Antakya Ekolü’ne geçer.

Antakya Ekolü, Antakya ve civarında yaşayan kilise babalarının görüşleri etrafında şekillendiği için bu ismi almıştır. Bu ekol hem yeni mezheplerin ortaya çıkmasına hem de imparatorluğun içindeki siyasal kavgalara temel hazırlamıştır. Savunduğu görüşler itibarıyla homojen gibi görünse de gerçekte çok farklı inançların karmasıdır. Antakya Ekolü’nün görüşleri başta Nesturilik olmak üzere birçok Hristiyan grubu etkilemiş ve yönlendirmiştir. Bununla birlikte Antakyalı Babaların görüşlerini en iyi yansıtan mezhep şüphesiz Nesturiliktir. Yaygın Batılı kanaate göre Antakya Ekolü’nün tarihsel başlangıcı 4. yüzyıl olsa da Demirci’ye göre ekolün başlangıç sınırı 2. yüzyılın ortalarına çekilebilir. Bunun sebebi ise imparator Marcus Aurelius’un yönetiminin sekizinci yılında Antakya piskoposu olarak atanan Theophilus’un Antakya Ekolü’nün ilk temsilcisi sayılmasıdır. Antakya Ekolü’nün Nesturiliğe kaynaklık edecek şekilde gerçek anlamda kurucusu Diodore of Tarsus’tur. Ekolün en klasik isimleri ise Theodore of Mopsuestia, Theodoret of Cyrus ve Nestorius’tur.

Yazara göre Antakya Ekolü’nün bir diğer özelliği, ürettikleri teolojinin geniş bir etki alanı yaratmış olmasıdır. Urfa ve Nusaybin gibi dönemin güçlü teoloji merkezlerinin kaynağı da Antakya’dır. Hatta yazara göre Antakya Ekolü çeşitli Hristiyan gruplar bir yana, İslam teolojisinin şekillenmesinde bile rol oynamıştır. Bu bağlamda çoğu araştırmacının iddia ettiği aksine Antakya Ekolü’ndeki doktrinsel farklılıklar İskenderiye Ekolü ile girilen polemiklerle ilgili değildir. Bilakis İskenderiyeliler ile Antakyalılar arasındaki ayrılık oldukça derindir. Araştırmacıların indirgemeci yorumları modern ökümenik uzlaştırma arayışından kaynaklanır.

“Antakya Okulu’nun/Nesturiliğin Ortaya Çıkışı ve Temel İnançlar” başlıklı son bölümde yazar Antakya’nın tarihçesinden, coğrafi öneminden, bölgedeki Yahudi varlığından, yani kısaca Antakya Ekolü’nün ortaya çıktığı bölgenin genel özelliklerinden bahsettikten sonra ekolün kuruluşuna ve temel doktrinlerine geçer. Antakya’da başta Grekler, Makedonlar ve

yerli Araplar olmak üzere pek çok etnik grup yaşamaktaydı. Bunun sebebi bölgenin stratejik öneminin yüksek olmasıydı. Şehirde Yahudi nüfusunun da oldukça yüksek olduğu tarih kaynaklarında kayıtlıdır. Tarihçi Josephus, Seleucid imparatorlarının Yahudilere Antakya'ya göçtükleri takdirde tam vatandaşlık vaat ettiğini yazar. 1. yüzyıldan itibaren ise bölgenin Hristiyanlaşması başlamıştır. Günümüzde de İsevileri ifade etmek için kullanılan Hristiyan/Christian kelimesi ilk kez Antakya'daki gentile ve Yahudi Hristiyanları aşağılama ifadesi olarak kullanılmıştır. Gentile ve Yahudi Hristiyanlar dışında, bölgede Doketik ve Gnostik Hristiyanlar da bulunmaktaydı. Antakya Ekolü'nün üzerine kurulduğu sosyal yapı bu şekildedir. Yaygın kanaate göre Antakya Ekolü'nün etkilendiği düşünce yapısı ise Grek ve Aristocu'dur. Demirci'nin kanaatleri de bu hususta diğer araştırmacılarla örtüşür. Ona göre Antakyalı kilise babalarının teolojik yaklaşımları büyük oranda bölgenin hâkim anlayışı olan Grek Felsefesi'nden etkilenmiştir.

Burada bir noktaya değinilmelidir. Yazı boyunca "Antakya Okulu/Ekolü/Teolojisi" denildiğinde, değerlendirilen eserin başlığıyla da uyumlu olarak Nesturilik kastedilmektedir. Antakya Teolojisi içerisinde yeşermiş farklı mezhepler varsa da bunların hiçbiri Nesturilik gibi bütünüyle Antakya coğrafyasına bağlı değildir. Anlayışlarının kökeninde farklı coğrafyaların da etkisi olmuştur. Yazara göre Nesturileri bu coğrafyanın en önemli mezhebi kılan özellik onların tefsir anlayışlarıdır. Buna paralel gelişen ikinci önemli özellik ise Kristoloji anlayışları ve Mariyoloji meselesine bakışlarıdır. Ayrıca onlar felsefi anlayış olarak da son derece rasyoneldirler. Bu yüzden yazar onları Mu'tezili geleneğe benzetmiş, hatta Nesturilerin Mu'tezili geleneğin ortaya çıkmasında ciddi rol oynadıklarını ifade etmiştir (s. 30).

Demirci'nin çalışması, alandaki boşluğa önemli bir katkı sunmakla beraber şekil ve içerik açısından birtakım kusurlar barındırır. İlk olarak eserin bölümlendirilmesi ve alt başlıklara ayrılması yetersiz görünmektedir. Eserde Ön Söz ve Giriş iç içe geçmiştir. Ayrıca eserde Sonuç bölümü de bulunmamaktadır. Ayrıca ilk iki bölümde toplamda yalnızca üç başlığın olması ve ele alınan her bir müstakil konunun ayrıca başlıklandırılmaması spesifik okuma yapmak isteyen okuyucuyu zorlamaktadır. İkinci olarak metin içerisinde çok uzun dipnotların bulunması akışı kesen bir husustur. Son olarak yabancı kelimelerin kullanımında belli bir standart takip edilmemiş ve Türkçe karşılığı olan bazı kelimeler İngilizce yazılmıştır.²

Çalışmanın muhtevasında da bazı problemler mevcuttur. Örneğin Birinci Bölüm'deki "Roma Okulu/Ekolü" isimlendirmesi ve yazarın Roma'yı İskenderiye, Antakya, Kapadokya gibi müstakil bir ekol olarak ele alması tartışmaya açık bir husustur. Zira Roma'daki teoloji faaliyetleri Kapadokya, İskenderiye ve Antakya gibi bir "okul/ekol" olarak anılacak ölçüde kapsamlı değildir. Tartışmaya açık bir diğer husus İkinci Bölüm'deki Nesturi-Mu'tezili benzetmesidir. Dinlerin içerisinden rasyonel yorumlar üreten hareketlerin ortaya çıkması tarihin her döneminde rastlanan son derece olağan bir durumdur. Bu durum tarihsel olarak daha sonra çıkan hareketin kendinden önceki hareket üzerinden benzer düşünceler ürettiği

2 Örneğin: Teslis/Üçleme yerine Trinity; Kristoloji/Mesih Bilimi yerine Christology ifadeleri kullanılmıştır.

şeklinde anlaşılmalıdır. Yazarın bu benzetmesi ve Nesturiliğin Mu'tezile'nin fikir babası/kaynağı olduğu iddiası ihtiyatla karşılanmalıdır.

Son olarak çalışmanın güçlü sayılabilecek bazı özellikleri mevcuttur. Yazarın kullandığı dil ve üslup oldukça akıcıdır. Yekûn itibarıyla kısa, bilgi bakımından son derece konsantre olan kitapta, gerekli bilgiler az ve öz olarak sunulmuştur. Kaynak kullanımı son derece kapsamlı ve zengindir. Dili ağır olmamakla beraber içerik açısından yalnızca Doğu Hristiyanlığı'na ilgi duyan okuyuculara hitap etmektedir. Türkiye'de bu konuda yazılmış çalışmalar maalesef yeterli değildir ve yazar, bu eseriyle mevcut boşluğu bir nebze de olsa doldurmuştur.